

VAIKO TEISIŲ ĮGYVENDINIMO YPATUMAI ŠEIMOJE

Brigita Kairienė

Mykolo Romerio universitetas, Socialinės politikos fakultetas, Edukacinės veiklos katedra
Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius
Telefonas 271 4710
Elektroninis paštas b.kairiene@mruni.lt

Rasa Žiemienė

*Pateikta 2007 m. rugsėjo 20 d.
Parengta spausdinti 2007 m. lapkričio 16 d.*

Santrauka

Lietuvai ratifikavus Jungtinių Tautų vaiko teisių konvenciją pasikeitęs vaiko teisinis statusas neužtikrino suaugusiųjų elgesio su vaikais pasikeitimo. Suaugusiųjų požiūris į vaiką yra esminis veiksnys, lemiantis elgesį su vaiku, jo poreikių patenkinimą, vaiko padėtį visuomenėje. Nors vaikas pripažintas aktyviu teisės subjektu, besinaudojančiu savo teisėmis, tačiau vaiko teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirma tėvų, teises ir pareigas.

Straipsnyje siekiama atskleisti vaiko teisių įgyvendinimo aspektus šeimoje 7–11 metų vaikų ir jų tėvų požiūriu pagal Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos principus.

Tyrimu nustatyta, kad vaikų ir jų tėvų požiūris į vaiko teisių įgyvendinimą kai kuriais aspektais išsiskyrė. Vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis įgyvendinimas ribojamas vis dar pasitaikančiomis bausmėmis: barimu, fizinėmis bausmėmis, vaiko ignoravimu, draudimu eiti pasivaikščioti; vaikas šeimoje patiria emocinį diskomfortą, skiriami vaiko fizinių jėgų neatitinkantys darbai. Geriausių vaiko interesų įgyvendinimas grindžiamas tiek tėvų, tiek vaikų įvardijama gera vaiko sveikata. Skirtingai negu tėvai, vaikai pilną šeimą nurodo kaip geriausią jų interesų įgyvendinimo prielaidą. Analizuojant pagarbos vaiko pažiūroms principo įgyvendinimą paaiškėjo, kad tėvai patys ne visuomet laikosi šeimoje galiojančių taisyklių, linkę primesti savo nuomonę vaikui pasirenkant draugus, kritikuoti, lyginti su kitais. Tėvų ir vaikų nurodyta vaiko pareiga prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį leidžia daryti prielaidą, kad nediskriminavimo principas ignoruojamas.

Pagrindinės sąvokos: sveikas vaiko vystymasis, geriausi vaiko interesai, dėmesys vaiko pažiūroms, nediskriminavimas.

Įvadas

1992 metais Lietuva pasirašė ir 1995 metais ratifikavo Jungtinių Tautų 1989 metų vaiko teisių konvenciją (toliau tekste Konvencija), t. y. juridiškai ir morališkai įsipareigojo užtikrinti vaiko teises administracinėmis, teisinėmis, edukacinėmis ir kitokiomis priemonėmis (Vaiko teisių konvencija, 1995). Siektinas rezultatas yra vaikų galimybė naudotis visomis Konvencijoje nustatytomis teisėmis. Konvencijoje į daugybę nurodytų teisių žiūrima kaip į vaiko augimo ir vystymosi prielaidas, remiamasi holistiniu požiūriu į vaiką, apimančiu ne tik fizinį ir protinį augimą, bet ir kultūrinę, moralinę, socialinę bei dvasinę raidą. Tačiau vaiko teisinio statuso pasikeitimas neužtikrina suaugusiųjų požiūrio į vaiką, taip pat ir elgesio su juo pasikeitimo. Požiūris į vaiką yra esminis veiksnys, tiesiogiai susijęs su suaugusiųjų elgesiu su vaiku, jo poreikių patenkinimu, galimybe save realizuoti, vaiko padėtimi visuomenėje. Nors vaikas pripažintas aktyviu teisės subjektu, besinaudojančiu savo teisėmis, tačiau vaiko teises galima įgyvendinti tik per kitų asmenų – visų pirma tėvų, teises ir pareigas¹. Tėvų teisės ir pareigos siejamos su

¹ Lietuvos Respublikos Konstitucijos 38 straipsnio 6 dalyje nurodoma: „tėvų teisė ir pareiga – auklėti savo vaikus dorais žmonėmis ir ištikimais piliečiais, iki pilnametystės juos išlaikyti“. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse tėvų teisės ir pareigos vaikams įvardijamos kaip tėvų valdžia: „tėvai turi teisę ir pareigą dorai auklėti ir prižiūrėti savo vaikus, rūpintis jų sveikata, išlaikyti juos, atsižvelgdami į jų fizinę ir protinę būklę sudaryti palankias sąlygas visapusiškai ir harmoningai vystytis, kad vaikas būtų

jų atsakomybe už vaiko gerovę atsižvelgiant į vaiko interesus. Galima teigti, kad vaiko teisių įgyvendinimo srityje (bent jau ankstyvosios vaikystės laikotarpiu) vyrauja paternalistinis požiūris į vaiko teises, gerovę, lūkesčius, poreikius ir kita, t. y. „suaugęs geriau žino, ko vaikui reikia“.

Visuotinai pripažįstama, kad pagrindinė institucija, kuri savo struktūra ir funkcionavimu gali geriausiai užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimą, yra šeima. Tačiau daugybė atliktų mokslinių tyrimų bei statistikos duomenų suvestinių byloja apie vaiko teisių pažeidimus šeimoje. Vaikų šeimoje patiriamas smurtas ypač plačiai tyrinėjamas mokslininkų. Metodologines vaikų patiriamo smurto šeimoje problemas nagrinėjo E. J. Mashas, D. A. Wolfe'as (1991), E. M. Kinardas (1994), tėvų, vaikų priskirtinų rizikos grupei, tipologiją, veiksnius skatinančius tėvų smurtinį elgesį – D. Rapoportas, A. Roubergue'as (1988), K. A. Kendall-Tackett'as ir kt. (1993), D. Cicchetti, F. A. Rogoschas (1994), K. Cigno, P. Burke'as (1995), C. Bagley, K. Mallick'as (2000), L. Dromantienė, R. Šalaševičiūtė (2006); V. Blažys (2002), J. Pivorienė, V. Miliauskienė (2006); R. Žukauskienė (2006). Daugumos autorių tyrimai sutelkti ties negatyvių šeimos santykių analize, labiau gilinamasi į socialinės rizikos šeimų funkcionavimą.

Tyrimu siekiama atskleisti, kaip, tėvų ir vaikų požiūriu, šeimoje Konvencijos bendrieji principai įgyvendinami vadinamosiose „standartinėse“ šeimose, nepasižyminčiose rizikos veiksniais.

Tyrimo tikslas: atskleisti Konvencijos straipsnių, pripažintų bendraisiais principais (gyventi ir sveikai vystytis, geriausių vaiko interesų, pagarbos vaiko pažiūroms, nediskriminavimo), įgyvendinimo aspektus.

Uždaviniai:

1. Nustatyti ir palyginti, kaip, tėvų ir vaikų požiūriu, šeimoje įgyvendinami *vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis* principo aspektai.

2. Nustatyti ir palyginti, kaip tėvų ir vaikų požiūriu šeimoje įgyvendinami *geriausi vaiko interesai*.

3. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko nuomonės reikšmingumą ir pripažinimą: *pagarba vaiko pažiūroms*.

4. Išsiaiškinti ir palyginti tėvų ir vaikų požiūrį į vaiko teisę šeimoje *nebūti diskriminuojamam*.

Tyrimo metodai:

1. Mokslinės literatūros analizė.

2. Anketinė apklausa.

3. Statistinė analizė (taikyti matematinės statistikos metodai: diskriptyvioji (absoliučių ir procentinių dažnių skaičiavimams), matematinė (imčių palyginimams χ^2 kriterijus) statistika. Skirtumas laikomas statistiškai reikšmingu, jeigu $p \leq 0,05$. Statistinė analizė atlikta kompiuterine programa SPSS/PC (Statistical Package for the Social Sciences) 12.0 for Windows.

Tiriamieji: 7–11 metų vaikai ir jų tėvai. 7–11 metų amžiaus vaikų ryšys su tėvais yra stipresnis nei su bendraamžiais, kurių pasaulis turi savo subkultūrą, raidą, struktūrą, pripažįsta specifines vertybes ir elgesio normas bei tradicijas (Petrulytė, 2003). Todėl šeimos vaidmuo šiame amžiaus tarpsnyje yra dar bene svarbiausias.

Tyrimas atliktas Vilniaus miesto bendrojo lavinimo mokyklose. Klasių mokytojų pagalba atrinkti respondentai, atitinkantys numatytus kriterijus: vaikai neturi specialių poreikių, nors vienas iš tėvų yra darbingas ir turi nuolatines pajamas, klasėje nėra vaikų iš šeimų, kurios priklauso socialinės rizikos šeimų grupei. Tėvams buvo išdalyta 111 anketų. Į pateiktus klausimus atsakė 104 tėvai: 85 moterys, 19 vyrų. Vaikams išdalytos 105 anketos. Į pateiktus klausimus atsakė 99 vaikai: 41 berniukas, 58 mergaitės.

Klausimai suformuluoti remiantis Tarptautinio vaikų teisių tyrimo klausimynu, parengtu 1998 m. ISPA (International School Psychology Association), bei panaudojant tyrimo, atlikto 1998 ir 2002 metais, instrumento klausimus (Jonynienė, Černiauskienė, 2004).

Vaiko teisių įgyvendinimo prielaidos

Kai kurie Konvencijos straipsniai savo reikšme ir panaudojimo universalumu prilygsta bendrojioms nuostatoms įgyvendinant vaiko teises, todėl laikomi bendraisiais principais: vaiko teisė į gyvybę ir didžiausią galimybę gyventi bei vystytis (6 str.), reikalavimas pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia (3 str.), pagarba vaiko pažiūroms (12 str.), diskriminacijos draudimas (2 str.).

Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis svarbi įgyvendinant visus Konvencijos straipsnius, nes vystymasis laikomas holistine sąvoka, apimančia vaiko fizinį, protinį, dvasinį, psichologinį, dorovinį, socialinį vystymąsi. Kaip teigia J. V. Uzdila, „šeima yra svarbiausias santelkinys, kuriame bendravimas yra grindžiamas artimojo meile ir geresnės ateities perspektyva“ (Uzdila, 2001, p. 100). Geriausios prielai-

---

parengtas savarankiškam gyvenimui visuomenėje“ (3.155 str. 2 d.). Tais atvejais, kai tėvai, dėl vienkovių ar kitokių priežasčių negali užtikrinti vaiko teisių įgyvendinimo, šią pareigą perima valstybė.

dos vaiko sveikam vystymuisi yra šeimoje. Per žaidimus ir projektus, bendrą veiklą atsiranda solidarumo jausmas, kuris yra svarbus lygiaverčiai bendrauti ir šeimoje kurti harmoningą atmosferą (Dreikurs, Soltz, 2004). Tačiau ne mažesnė yra ir valstybės atsakomybė sudarant fizines, ekonomines, socialines, psichologines, medicininės, kultūrinės, politines, teises ir kitokias prielaidas vaikui vystytis. Atkreiptinas dėmesys, kad įgyvendinti vaiko vystymosi prielaidas įmanoma tik rodant pagarbą žmogiškajam orumui, nesvarbu, ar jos nukreiptos pasirengti ateičiai – suaugusiojo gyvenimui, ar vaiko dabarčiai.

Vaiko teisė sveikai vystytis atsispindi ir kituose Konvencijos straipsniuose: vaiko apsauga nuo visų smurto formų (19 str.), vaiko apsauga nuo kankinimo, žiauraus, nežmoniško, žeminančio elgesio, bausmių (37 str.), vaiko teisė turėti tokias gyvenimo sąlygas, kokių reikia jam fiziškai, protiškaite, dvasiškai, doroviškai ir socialiai vystytis (27 str.), vaiko teisė į visapusišką ugdymą, jo gebėjimų vystymą (29 str.), reikalavimas tėvams gerbti besivystančius vaiko gebėjimus (5 str.).

Principo pirmiausia atsižvelgti į tai, kas vaikui yra geriausia, taikymo sritis labai plati. Be to, šis principas įgyja ypatingą reikšmę, kai netaikomi kiti Konvencijos straipsniai. Vaiko interesai ne visada yra vienintelis ir pagrindinis veiksnys, į kurį reikia atsižvelgti, kartu gali būti ir kitų asmenų interesų. Tačiau principo esmė – ar vaiko interesai buvo išnagrinėti ir į juos buvo atsižvelgta pirmiausia. Geriausių vaiko interesų nuostatos minimos kituose Konvencijos straipsniuose: kalbant apie vaiko atskyrimą nuo tėvų (9 str.), tėvų atsakomybę už vaiko auklėjimą ir vystymąsi (18 str.), vaiko, neturinčio galimybės augti savo šeimoje, specialią apsaugą ir paramą (20 str.), įvaikinimą (21 str.), neįgalių vaikų globą (23 str.), vaiko laisvės apribojimą (40 str.).

Pagarbos vaiko pažiūroms principas pabrėžia vaiko, kaip aktyvaus teisės subjekto, galinčio aktyviai dalyvauti priimant sprendimus su juo susijusiais klausimais (pavyzdžiui, vaiko gydymo, ugdymo, laisvalaikio) statusą. Vaikas pripažįstamas visaverčiu žmogumi, turinčiu teisę išreikšti savo pažiūras, kurioms turi būti skirta dėmesio ir į kurias būtina atsižvelgti. Taigi suaugusiesiems, visų pirma tėvams, numatyta aktyvi pareiga sužinoti vaiko pažiūras ir deramai į jas atsižvelgti. Atkreiptinas dėmesys, kad amžiaus riba, nuo kada vaikas turi teisę reikšti savo pažiūras, nėra nustatyta.

Šio principo nuostatos atsispindi ir kituose Konvencijos straipsniuose: reikalavimas tėvams gerbti besivystančius vaiko gebėjimus (5 str.), vaiko teisė būti išklausytam jo atskyrimo nuo tėvų procese (9 str.), vaiko teisė į žodžio laisvę (13 str.), vaiko pilietinės teisės – minties, sąžinės, tikėjimo (14 str.), asociacijų laisvę (15 str.).

Diskriminacijos draudimas laikomas bendroju principu, taikomu įgyvendinant visas Konvencijos nuostatas. Principo nuostatų įgyvendinimas nukreiptas šalinti sąlygas, sukeliančias diskriminaciją. Nėdiskriminacijos principas nereiškia sąlygų suvienodinimo, nes įvertinus kiekvieno vaiko unikalumą ir individualius poreikius kitoniškumo išvengti neįmanoma.

Vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis įgyvendinimo aspektai

Vaiko vystymasis susijęs su pagrindinės vaiko teisės – teisės į gyvybę įgyvendinimu apima visas vaiko būvio ir veiklos sritis, todėl interpretuojamas plačiai. Vystymosi aplinkos svarba reikšminga ne tik vaiko pasirengimui ateičiai – suaugusiojo gyvenimui, bet ir dabarties potyrių kokybei. Respondentams buvo pateiktas klausimas: „Ar pramogaujate kartu su visa šeima?“. Tėvų ir vaikų atsakymai statistiškai patikimai skiriasi ($p < 0,05$). 58,6 proc. tėvų teigia, kad jų šeima pramogauja kartu. Taip mano 52,4 proc. vaikų. Neigiamai atsakė 10,7 proc. vaikų teigdami, kad su tėvais kartu nepramogauja, tuo tarpu tik 1,8 proc. tėvų tai pripažino. Galima daryti prielaidą, kad kai kurie vaikai išgyvena ne tik pramogų, kaip jų lavinimo prielaidos, trūkumą, bet ir šeimos bendrumo stygių, gal net tėvų dėmesio stoką, o tai leidžia abejoti šeimos, kaip palankiausios aplinkos vaikui vystytis ir poreikiams patenkinti, efektyviu funkcionavimu.

Vaiko teisė – gyventi ir sveikai vystytis. Tai susiję su jo fizine sveikata. Vaikams buvo pateiktas klausimas: „Ar tenka namuose dirbti darbus, kurie tau atrodo per sunkūs?“. Atsakant į šį klausimą reikėtų nurodyti darbus, kurie yra per sunkūs ne tik fizine prasme, bet kuriems atlikti stokojama įgūdžių ar sugebėjimų. Tėvų buvo prašoma įvertinti vaikui skiriamų darbų sunkumą: „Ar leidžiate vaikui dirbti darbus, kurie yra fiziškai per sunkūs?“. Analizuojant atsakymus būtina atsižvelgti į šiek tiek skirtingą interpretaciją. 28,8 proc. vaikų ir 12,1 proc. tėvų teigia, kad namuose vaiko dirbami darbai yra per sunkūs. Remiantis vaikų atsakymais negalima vienareikšmiškai teigti, kad atliekami darbai fiziškai per sunkūs. Galima manyti, kad tėvai, siekdami lavinti vaiko įgūdžius, skatina dirbti darbus, reikalaujančius pastangų ir atsakomybės. Tačiau 12,1 proc. tėvų pripažinimas, kad 7–11 metų vaikai namuose atlieka fiziškai jiems per sunkius darbus, leidžia daryti prielaidą, kad yra grėsmė fizinei vaiko sveikatai.

Respondentų buvo teirujamasi apie tėvų atsaką į netinkamą vaiko elgesį. Paaiškėjo, kad vaikui netinkamai pasielgus tėvai dažniausiai bara (teigia 54,1 proc. tėvų ir 57,1 proc. vaikų), liepia ištaisyti

padarytą žalą (teigia 32,4 proc. tėvų ir 32,4 proc. vaikų), nesikalba (teigia 9 proc. tėvų ir 12,4 proc. vaikų), draudžia eiti pasivaikščioti (teigia 16,2 proc. tėvų ir 11,4 proc. vaikų), draudžia susitikti su draugais, žiūrėti TV (teigia 25,2 proc. tėvų ir 11,4 proc. vaikų), nebaudžia, tik pasikalba (teigia 30,6 proc. tėvų ir 42,9 proc. vaikų), taiko fizines bausmes (muša) (teigia 3,6 proc. tėvų ir 8,6 proc. vaikų).

Statistiškai patikimai išsiskyrė tėvų, auginančių vieną ir du bei daugiau vaikų, atsakymai. Reaguodami į netinkamą vaiko elgesį, nesikalba dažniau vieną vaiką auginantys tėvai (15,9 proc.) nei turintys du bei daugiau vaikų (1,7 proc.). Draudimą eiti pasivaikščioti dažniau renkasį taip pat vieną vaiką turintys tėvai (27,3 proc.) negu turintys du bei daugiau vaikų (8,5 proc.) ($p < 0,05$).

Psichologijoje bausmė suprantama kaip išorinė reakcija į asmeninių, visuomenėje priimtų elgesio taisyklių pažeidimus, pasireiškianti diskomfortu prasikaltusiam siekiant koreguoti jo elgesį (Kuklianskis, Gimelstein, Justickis, 2005). Remiantis gautais duomenimis galima teigti, kad tėvai nevengia taikyti bausmes kaip atsaką į vaiko netinkamą elgesį. Tačiau tik keletas iš visų respondentų nurodytų bausmių atitinka pateiktos bausmės sampratos tikslą – koreguoti netinkamą elgesį, t. y. pokalbis, liepimas ištaisyti padarytą žalą, draudimas susitikti su draugais, žiūrėti TV. Kitos tėvų taikomos bausmės ne tik neleidžia pasiekti bausmės tikslą, bet yra žalingos. Fizinės bausmės plačiai analizuojamos mokslinėje literatūroje ir jų žala neabejojama. Nesuprantama tėvų nuostata neleisti vaiko eiti pasivaikščioti pateikiant tai kaip bausmę. Drausti eiti pasivaikščioti itin žalinga vaiko sveikatai, ypač įvertinant dabartinės visuomenės (taip pat ir vaikų) pabrėžiamą judėjimo stoką. Be to, buvimas gryname ore yra neginčijama vaiko sveiko vystymosi sąlyga.

Vaiko teisė gyventi ir sveikai vystytis tiesiogiai susijusi su vaiko ir tėvų santykiais. 7–11 metų amžiaus vaikų ryšys su tėvais yra stipresnis nei su bendraamžiais, todėl vaiko priklausymas grupei – šeimai vaikui yra reikšminga aplinka, atliepanti į jo poreikius. Tėvų ir vaikų atsakymai į klausimą, „Ar tėvai paguodžia, kai tau liūdna? / Ar pasikalbate su vaiku, kai jis nuliūdęs, sunerimęs?“, statistiškai patikimai skiriasi: 91,8 proc. tėvų teigia paguodžiantys vaiką, jei jam to reikia; 79,8 proc. vaikų teigia, kad tėvai paguodžia, kai liūdna ($p < 0,05$). Atkreiptinas dėmesys, kad 2,9 proc. vaikų teigia, jog jų tėvai nepaguodžia, kai būna liūdna. Tuo tarpu nė vienas iš tėvų nepripažino nepaguodžiantis vaiko. Galima daryti prielaidą, kad tėvai neatliepia į vaiko emocinę būseną.

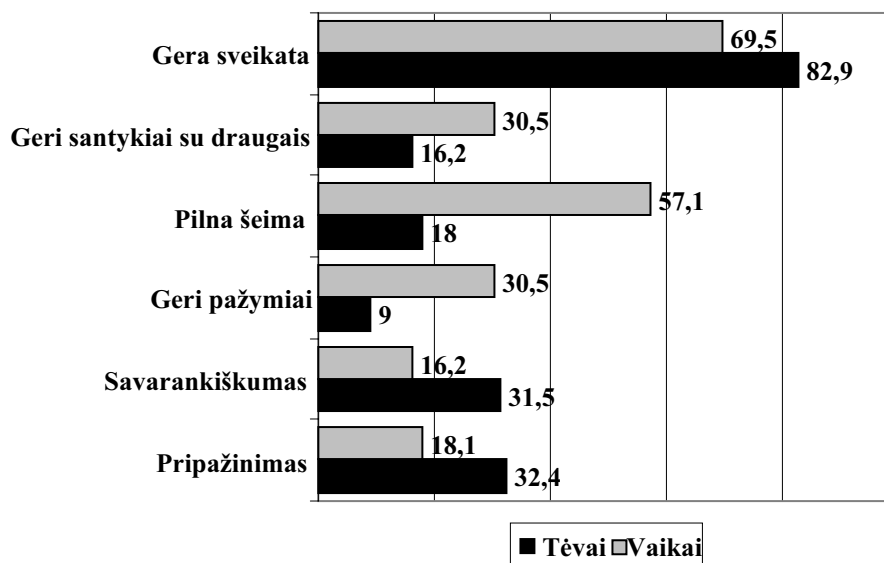
Respondentų buvo klausama, „Ar tėvai atsiprašo, jei pasielgia neteisingai ar įžeidžia tave? / Ar atsiprašote vaiko, jei pasielgėte neteisingai, įžeidėte, įskaudinote jį?“. Tėvų ir vaikų atsakymai statistiškai patikimai skiriasi ($p < 0,05$). 70,6 proc. tėvų teigia, kad visuomet atsiprašo savo vaiko, jei įžeidė jį. 66,7 proc. vaikų patvirtina, kad visada sulaukia tėvų atsiprašymo. 11,4 proc. vaikų teigia, kad tėvai, įskaudinę juos ar neteisingai pasielgę, niekuomet neatsiprašo, tuo tarpu nė vienas iš tėvų nepripažino neatsiprašantis vaiko. Galima daryti prielaidą, kad tėvai nepripažįsta savo klaidų bijodami prarasti autoritetą.

Vertinant tėvų ir vaikų tarpusavio santykių nuoširdumą paaiškėjo, kad 52,3 proc. vieną vaiką turinčių tėvų pripažįsta, kad kartais dėl svarbių priežasčių meluoja vaikui, tuo tarpu du ir daugiau vaikų turintys tėvai meluoja rečiau (32,2 proc.) ($p < 0,05$). Be to, paaiškėjo, kad daug dažniau vaikui meluoja tėvai, priklausantys jauniausiai amžiaus grupei: 20–30 m. amžiaus – 68 proc., 30–40 m. – 39,1 proc., daugiau negu 40 m. – 11,8 proc. ($p < 0,05$). Galima daryti prielaidą, kad tokį duomenų pasiskirstymą lemia tėvų gyvenimiška ir vaikų auklėjimo patirtis.

Tarp tėvų, kaip prigimtinių vaiko ugdytojų, ir vaiko visuomet yra ugdomoji sąveika. Pagal J. Vabalo-Gudaičio (1983) konstrukcinės sąveikos principą, auklėjimo procese tarp tėvų ir vaiko turi vykti (vyrauti) konstrukcinė, o ne destruktinė sąveika. Konstrukcinės sąveikos principas pabrėžia abiejų sąveikos narių lygybę, kuri suprantama kaip vienoda kiekvieno sąveikos nario vertė, kiekvieno individo vienoda teisė pareikšti savo ypatybes pagal savo prigimtį. Remiantis gautais duomenimis negalima teigti, kad tėvų ir vaikų santykiai pasižymi sąveikos narių lygybe, vienoda verte ir galimybėmis – tėvai ne visuomet paguodžia nuliūdusį vaiką, pasielgę neteisingai, įžeidę vaiką nelinkę atsiprašyti, tėvų ir vaikų santykiams nesvetimas melas.

Geriausių vaiko interesų įgyvendinimo aspektai

Analizuojant geriausių vaiko interesų įgyvendinimo aspektus paaiškėjo, kad, tėvų nuomone, geriausių vaiko interesų įgyvendinimo prielaida yra vaiko sveikata (82, 9 proc.) ir geri vaiko santykiai su tėvais (57,7 proc.). Geri šeimos narių tarpusavio santykiai įvardijami kaip apsauginis veiksnys, padedantis vaikams sumažinti arba įveikti rizikos grėsmę (Buzaitytė-Kašalynienė, 2004). Vaikai, vertindami savo geriausių interesų įgyvendinimo prielaidas, išskyrė gerą sveikatą (69,5 proc.) ir gerus santykius su tėvais (65,7 proc.) bei pilną šeimą (57,1 proc.), tuo tarpu pilną šeimą kaip geriausių vaiko interesų įgyvendinimo prielaidą pažymėjo 18 proc. tėvų ($p < 0,05$) (1 pav.).

1 pav. Tėvų ir vaikų požiūris į geriausių vaiko interesų įgyvendinimą (proc.)

Gerus santykius su draugais kaip geriausių vaiko interesų įgyvendinimo prielaidą pažymėjo 30,5 proc. vaikų ir 16,2 proc. tėvų (1 pav.). Galima daryti prielaidą, kad tėvai dar nepastebi vaiko kito socializacijos veiksnio – draugų įtakos didėjimo. Atkreiptinas dėmesys, kad vaikai dažniau nei tėvai pabrėžia gerų pažymių svarbą. Vertinant edukaciniu požiūriu galima manyti, kad vaiko ugdytojai – mokytojai, galbūt ir patys tėvai, vertindami vaiko mokymąsi, labiau pabrėžia pažymius negu įgyjamas žinias, lavinamus įgūdžius.

Palyginus berniukų ir mergaičių požiūrį į geriausių vaiko interesų įgyvendinimą, paaiškėjo, kad geros sveikatos rodiklį mergaitės išskiria dažniau nei berniukai, tuo tarpu gerų santykių su draugais svarbą dažniau pabrėžia berniukai nei mergaitės (48,8 proc. berniukų ir 19,0 proc. mergaičių ($p < 0,05$)). Galima daryti prielaidą, kad 7–11 metų mergaitėms ryšys su šeima yra svarbesnis nei to paties amžiaus berniukams.

Statistiškai patikimai išsiskyrė tėvų, auginančių vieną vaiką, ir tėvų, auginančių du ir daugiau vaikų, nuomonės dėl vaiko savarankiškumo svarbos įgyvendinant geriausių vaiko interesų principą. Vaiko savarankiškumą kaip svarbų pažymėjo 20,5 proc. vieną vaiką turinčių tėvų ir 40,7 proc. du ir daugiau vaikų turinčių tėvų ($p < 0,05$). Akivaizdu, kad pati sandara bei funkcionavimas šeimos, kurioje yra daugiau nei vienas vaikas, suponuoja didesnę vaiko savarankiškumo ugdymą nei vieno vaiko šeimoje.

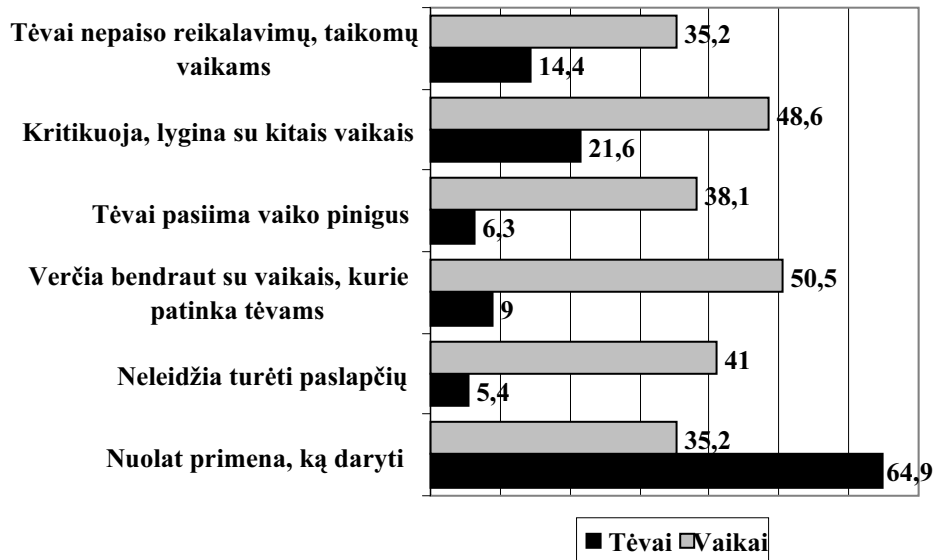
Pagarbos vaiko pažiūroms įgyvendinimo aspektai

Pagarbos vaiko pažiūroms principas – tai vaiko aktyvumas dalyvaujant priimant sprendimus su juo susijusiais klausimais. Siekiama išsiaiškinti, ar tėvai yra aktyvūs, ar nori sužinoti vaiko nuomonę. Respondentų buvo klausama, „Ar pirkdami daiktus tėvai klausia tavo nuomonės: Ar klausiate vaiko nuomonės pirkdami jam daiktus?“. Tėvų ir vaikų atsakymai statistiškai patikimai skiriasi ($p < 0,05$). 76,2 proc. tėvų teigia, kad išklauso vaiko nuomonę jam pirkdami įvairius daiktus. Tokiam tėvų teiginiui pritaria 66,1 proc. vaikų. Gauti tyrimo rezultatai asocijuoja su 2001 m. atlikto tyrimo „Jaunimo balsai“ rezultatais, kur nurodoma, jog 49 proc. vaikų mano, kad į jų nuomonę namuose, priimant vaikui aktualų sprendimą, yra neatsižvelgiama. Vaikai labiausia norėtų, kad būtų daugiau paisoma jų nuomonės priimant sprendimus dėl laisvalaikio (22 proc.), draugų (15 proc.), drabužių/išvaizdos (11proc.) (Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas, 2004).

Pateikdami klausimą respondentams, „Ar gali pasakyti savo nuomonę ir kalbėti su tėvais nebijodamas, kad tave nubaus ar pasijuoks?“, siekėme nustatyti, ar tėvai toleruoja vaiko nuomonę. 52,4 proc. vaikų teigia galintys laisvai reikšti savo nuomonę kalbėdami su tėvais. Atkreiptinas dėmesys, kad 20 proc. vaikų į klausimą dėl galimybės išsakyti savo nuomonę, atsakė neigiamai. 27,6 proc. teigia tik

kartais galintys šią teisę įgyvendinti. Kaip jau buvo minėta, vaiko teisių įgyvendinimas priklauso nuo tėvų valios, taigi gauti duomenys rodo, kad penktadalis 7–11 metų vaikų galimybės išsakyti savo nuomonę šeimoje iš viso neturi. Tai, kad maždaug ketvirtadalis vaikų tokią galimybę turi tik kartais, rodo tėvų požiūris į vaiko teisę išsakyti savo nuomonę nestabilumą, o tai dar labiau komplikuoja tėvų santykius su vaikais.

Pagarbos vaiko pažiūroms principo įgyvendinimą šeimoje geriausiai atspindi tėvų ir vaikų tarpusavio santykiai.

2 pav. Tėvų ir vaikų požiūris į tėvų ir vaikų tarpusavio santykius (proc.)

Statistiškai patikimai skiriasi tėvų ir vaikų požiūris dėl pagarbos vaiko pažiūroms principo įgyvendinimo kai kuriais tėvų ir vaikų santykių aspektais. Paaiškėjo, kad tėvai linkę primesti savo nuomonę vaikui renkantis draugus. 50,5 proc. vaikų teigia, kad tėvai juos verčia bendrauti su vaikais, kurie patinka tėvams, ir tik 9 proc. tėvų tai pripažįsta ($p < 0,05$). 41 proc. vaikų teigia, kad tėvai jiems neleidžia turėti savo paslapčių, tuo tarpu taip mano tik 5,4 proc. tėvų ($p < 0,05$). Tėvų ir vaikų nuomonės skiriasi, todėl galima daryti prielaidą, kad tėvai, kontroliuodami vaiko santykius su draugais, rodo nepasitikėjimą vaiku, o kartu ir nepagarbą jo pažiūroms. Paminėtini ir kiti tėvų ir vaikų santykių neigiami aspektai, pagrindžiantys tėvų nepagarbą vaiko pažiūroms: 48,6 proc. vaikų ir 21,6 proc. tėvų teigia, kad šeimoje vaikai yra kritikuojami, lyginami su kitais vaikais, 35,2 proc. vaikų ir 14,4 proc. tėvų teigia, kad patys tėvai nesilaiko reikalavimų, taikomų vaikams. Tai, kad dalis tėvų patys nesilaiko reikalavimų, taikomų vaikams, leidžia abejoti tėvų pavyzdžio, kaip pagrindinio ugdomojo veiksnio, efektyvumu.

38,1 proc. vaikų teigia, kad tėvai pasiima jų pinigus, ir 6,3 proc. tėvų tai pripažįsta ($p < 0,05$). Tikėtina, kad tėvų ir vaikų besiskiriančios nuomonės byloja apie tėvų nenorą viešai pripažinti, kad elgiasi su vaiku blogai. Ar vaikas gali turėti savo asmeninių pinigų – diskutuotinas klausimas, nes dažniausiai vaikas savo pajamų neturi. Tačiau šiuo klausimu turi būti labai aiškiai išsakyta tėvų nuomonė. Jei tėvai nepritaria tam, kad vaikas turėtų savo pinigų, tuomet turėtų būti užtikrinta, kad vaikas neturėtų galimybės jų gauti, pavyzdžiui, kaip dovanos iš senelių. Tačiau tėvai neturėtų atimti iš vaiko pinigų, nes toks tėvų elgesys neugdo vaiko savarankiškumo ir pasitikėjimo jais, o kartu ir aplinkiniais.

Pastebėta pernelyg aktyvi tėvų nuostata kontroliuoti vaiką – 64,9 proc. tėvų teigia nuolat primenantys vaikui jo pareigas, kurias jis atlieka savarankiškai. Toks tėvų elgesys leidžia manyti, kad jie neadekvačiai reaguoja į vaiko raidą ir besikeičiančius poreikius.

Vaiko teisės nebūti šeimoje diskriminuojamam įgyvendinimo aspektai

Siekiant nustatyti nediskriminavimo principo įgyvendinimą šeimose buvo nuspręsta išsiaiškinti vaikų ir tėvų požiūrį į vaiko pareigas namuose. Nustatyta, kad tėvų dažniausiai minima vaiko pareiga namuose – prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį (60,4 proc.). 25,7 proc. vaikų taip pat teigia, kad jų pareiga yra prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį. Mūsų atlikto tyrimo duomenys patvirtina tyrimo, atlikto 1997 metais

Klaipėdoje, kurio tikslas aptarti vaikų statusą šeimoje kaip fenomeną, išvadas. Nustatyta, kad tėvai, vertindami vyriausią vaiką, jį apibūdina kaip atsakingą už brolius ir seseris (Petrikaitienė, 1999). Tokios pareigos gali turėti neigiamos įtakos ateityje – žmogus, vaikystėje vykdęs pareigą prižiūrėti jaunesnį vaiką šeimoje, visą gyvenimą jaučia padidėjusią, sukeliančią įtampą, atsakomybę (ten pat).

[vertinus keletą aplinkybių: 1) pateikti mūsų tyrimo duomenys dėl vaiko pareigos prižiūrėti jaunesnį vaiką atspindi visų apklausoje dalyvavusių tėvų ir vaikų požiūrį, o tyrime dalyvavo 39,6 proc. šeimų, kuriose auga vienas vaikas; 2) tyrime nebuvo numatyta nustatyti, kokia dalis vaikų yra jauniausi vaikai šeimoje ir kokiaje dalyje šeimų amžiaus skirtumas tarp vaikų nedidelis, ir dėl to pareiga prižiūrėti jaunesnį vaiką jiems nenumatyta, todėl galime teigti, kad daugumoje šeimų, auginančių du ir daugiau vaikų, pareiga prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį dominuoja. Remiantis nustatytais duomenimis, galima teigti, kad vaikui numatyta pareiga prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį leidžia kalbėti apie tai, kad šeimoje, auginančiose du ir daugiau vaikų, ignoruojamas vyriausių vaikų nediskriminavimo principas.

Išvados

1. Vaiko teisės gyventi ir sveikai vystytis įgyvendinimas ribojamas vis dar pasitaikančiomis bausmėmis: barimu, fizinėmis bausmėmis, vaiko ignoravimu, draudimu eiti pasivaikščioti. Šeimoje vaikai patiria emocinį diskomfortą – tėvai ne visuomet paguodžia nuliūdusį vaiką, pasielgę neteisingai ar įžeidę vaiką nelinkę atsiprašyti, tėvų ir vaikų santykiams nesvetimas melas; kartais skiriami vaiko fizinį jėgų neatitinkantys darbai.

2. Tėvų ir vaikų nuomone, geriausia vaiko interesų įgyvendinimo prielaida yra gera vaiko sveikata ir geri vaiko santykiai su tėvais. Skirtingai negu tėvai, vaikai kaip geriausių jų interesų įgyvendinimo prielaidą pabrėžia pilną šeimą.

3. Įgyvendindami pagarbos vaiko pažiūroms principą tėvai patys ne visuomet laikosi šeimoje galiojančių taisyklių, linkę primesti savo nuomonę vaikui pasirenkant draugus, kritikuoti, lyginti su kitais.

4. Tėvų ir vaikų nurodyta vaiko pareiga prižiūrėti jaunesnį brolių/seserį leidžia daryti prielaidą, kad ignoruojamas vyriausių vaikų nediskriminavimo principas.

LITERATŪRA

1. Bagley, C.; Mallick, K. 2000. Prediction of sexual, emotional and physical maltreatment and mental health outcomes in a longitudinal study of 290 adolescent women. *Child Maltreatment*, 2000, vol. 5.
2. Blažys, V. 2002. Prievarta prieš vaikus. *Nepilnamečių kriminalinė justicija*. Vilnius: Vidaus reikalų ministerija.
3. Buzaitytė-Kašalynienė, J. 2004. Šeimos įtaka pasiekimams mokykloje. *Acta Paedagogica Vilnensia*, 2004, nr. 13, p.28–43.
4. Cigno, K.; Burke, P. 1995. Listening to parients: The lay view of services for families with a child with learning disabilities. V European Conference on Child Abuse and Neglec.
5. Cicchetti, D.; Rogosch, F. A. 1994. The roll of child maltreatment on the developing child. *Child and adolescent psychiatric clinics of North America*, vol. 3, p. 759–776.
6. Dreikurs, R.; Soltz, V. 2004. *Laimingi vaikai. Iššūkis tėvams*. Vilnius: Vaga, 2004.
7. Dromanienė, L.; Šalaševičiūtė, R. 2006. Vaiko teisių apsauga Lietuvoje: socialinių darbuotojų vaidmuo. *Socialinis darbas*, 2006, Nr. 5(1), p. 79–88.
8. Jonynienė, Ž.; Černiauskienė, R. 2004. Nepilnamečių teisės pažeidėjų ir vidurinių mokyklų moksleivių požiūrio į vaiko teises lyginamoji analizė. *Socialinis darbas*, 2004, nr. 3(2), p. 81–89.
9. Jungtinių Tautų vaiko teisių konvencijos nuostatų įgyvendinimas Lietuvos Respublikoje. Lietuvos Respublikos ataskaita Jungtinių Tautų Vaiko teisių komitetui. *Valstybės žinios*, 2004, nr. 24-739.
10. Kendal-Tackett, K. A.; Williams, L. M.; Finkelhor, D. Impact of sexual abuse on children: A review and synthesis of recent empirical studies. *Psychology Bulletin*, 1993, vol. 113, p. 164–180.
11. Kinard, E. M. Methodological issues and practical problems in conducting research on maltreated children // *Child abuse and Neglect*, 1994, vol. 18, p. 645–656.
12. Kuklianskis, S; Gimelstein, R.; Justickis, V. 2005. Psichologinė bausmės samprata. *Socialinis darbas*, 2005, Nr. 4(2), p. 50–59.
13. Mash, E. J.; Wolfe, D. A. 1991. Methodological issues in research on physical child abuse. *Criminal Justice and Behaviour*, vol. 18, p. 8–29.
14. Petrikaitienė, L. 1999. Vaikų bendrija šeimoje: socialiniai vaidmenys ir jų transformavimasis. *Vaiko psichologinis konsultavimas*. Vilnius: Presvika, 1999, p. 85–96.
15. Petrulytė, A. 2003. Jaunesniojo paauglio socialinė raida. Vilnius: Presvika, 2003.
16. Pivorienė, J.; Miliuskienė, V. 2006. Rizikos grupei priklausančių paauglių ir jų tėvų tarpusavio santykių ypatumai. *Socialinis darbas*, 2006, nr. 5(1), p. 96–107.
17. Rapoport, D.; Roubergue, A. Les enfants en danger ou maltraites: Role d'une equipe hospitaliere face a la pathologie parentale. *Neuropsychiatr Enfance Adolesc*, 1988, vol. 36, p. 35–40.

18. Uzdila, J. V. 2001. *Lietuvių šeimotyra*. Vilnius: Vilniaus pedagoginis universitetas, 2001.
19. Vaiko teisių konvencija. *Valstybės žinios*, 1995, nr. 60–1501.
20. Vabalas-Gudaitis, J. 1983. Konstrukcinės sąveikos pedagogika. *Psichologijos ir pedagogikos straipsniai*. Vilnius: Mokslas, 1983.
21. Žukauskienė, R. 2006. Su asocialiu elgesiu susiję rizikos veiksniai. *Individualus darbas su nusikalsti linkusiu vaiku*. Vilnius: Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos švietimo aprūpinimo centras, 2006, p. 18–20.

PARTICULAR FEATURES OF EXERCISING RIGHTS OF THE CHILD IN THE FAMILY

Brigita Kairienė

Mykolas Romeris University

Rasa Žiemienė

Summary

When Lithuania ratified the UN Convention on the Rights of the Child, the legal status of the child saw change, however, this did not bring different behavior of adults with the child. The way adults consider the child appears key factor determining the status of the child in the society, the way he/she is treated, and the meeting of needs of the child. Although child is acknowledged active legal subject, enjoying his/her rights, these can only be exercised through rights and duties of other persons, primarily those of their parents.

The paper has its objective to reveal aspects of exercising rights of the child in the family in view of 7–11 year old child and their parents, pursuant to the principles of the UN Convention on the Rights of the Child.

The study found that views of the children and their parents on the exercise of the rights of the child diverged in certain aspects. The exercise of child's right to live and enjoy healthy development is restricted by negative punishments still applied: scolding, corporal punishment, ignoring child, prohibition from taking a walk, emotional discomfort experienced, labor given, not corresponding to the physical strength of the child. Both parents and children stress good health of the child as precondition for the exercise of best interests of the child. Unlike parents, children stress whole family as best precondition for exercising their best interests. When analyzing the exercise of principle of respect to the views of the child, it became evident that parents themselves do not always observe the rules in the family, are prone to impose their opinion on the child when choosing friends, to criticize and compare with others. The right of the child to privacy is restricted by the notion of the parents that the child may keep no secret. Duty of the child to look after his/her younger brother/sister, referred to by both parents and the children allows for assumption on ignoring non-discrimination principle.

Keywords: non-discrimination, best interests of the child, healthy child development, consideration of the views of the child.